

מצות שופר

[א]

גדר המצוה

תקיעה או שמיעה

נחלקו הראשונים בנוסח ברכת השופר, הרא"ש (ראש השנה ד, י) מביא דברי הראב"ה שמביא מהירושלמי, שהתוקע שופר צריך לברך אקב"ו לשמוע בקול שופר ושהחיינו, ואח"כ תוקעין. וכן הביא בשם בה"ג, דהא דמברכים **לשמוע** קול שופר, ולא מברכים לתקוע בשופר או על תקיעת שופר כמו על מקרא מגילה, משום דבשמיעת קול שופר הוא יוצא ולא בתקיעת שופר. ועיי"ש שראיתו היא מהא דמבואר בראש השנה (כז, ב) שאם היה התוקע עומד על שפת הבור והכניס פיו לתוך הבור ותקע לא יצא משום ששמע רק קול הברה של תקיעתו. ואם נאמר שהחיוב הוא התקיעה, א"כ למה לא יצא הרי הוא עצמו תקע ומה אכפת לך ששמע קול הברה.

וכן דעת הרמב"ם בהלכות שופר (ג, י) וז"ל ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו **לשמוע קול שופר**. ובשו"ת הרמב"ם (פאר הדור סי' נא) נשאל הר"מ מה הפרש יש בין "לשמוע קול שופר", ל"על תקיעת שופר". ותי' הר"מ שאם המצוה היא התקיעה אז היה חייב לתקוע בעצמו, כמו שנוטל בעצמו הלולב, וכן היה התוקע יוצא אפילו אם היה סותם אזניו, אבל אין הדין כן, **אלא המצוה היא השמיעה ולא התקיעה**, וכשהוא תוקע הוא יוצא בזה ששומע קול שופר. ועיי"ש שכ' שכמו בסוכה המצוה היא הישיבה ולא העשייה, ובלולב המצוה היא הנטילה ולא האיגוד, ה"נ בשופר המצוה היא השמיעה ולא התקיעה. ומשמע שס"ל שהתקיעה אינו אלא הכשר מצוה בעלמא.

אבל דעת ר"ת היא שנוסח הברכה היא על תקיעת שופר, משום דעשייתה היא גמר מצותה. וכן דעת הסמ"ג (עשין מב).

תקיעה ושמיעה

וכבר הקשו האחרונים (שו"ת שאגת אריה סי' ו', וספר יום תרועה ר"ה כט, א, וישועות יעקב תקפה, א) על הר"מ ודעימיה, מהא דתנן חרש שוטה וקטן פסולים לתקוע, ואם נאמר שהמצוה היא בשמיעת קול שופר למה אינו יוצא, הרי אע"פ שאינם בני מצוה מ"מ הוא שומע קול שופר.

ומכח קושיא זו מסיק בספר יום תרועה (שם), שבמצות שופר יש בו גם משום תקיעה וגם משום שמיעה, וממילא אע"פ שמצד מצות שמיעת קול שופר יוצא ממה ששמע מהחרש שוטה וקטן, אבל מצד חיוב התקיעה אינו יוצא. אלא דהקשה על עצמו שאם נאמר שיש חיוב תקיעה איך יוצא ע"י חבירו, הרי אין אדם יוצא ידי חובת נטילת לולב, ע"י נטילת לולב של חבירו. ותירץ היום תרועה, דכאן דכתיב יום תרועה יהיה לכם (במדבר כט, א), משמע שכל ישראל יוצאין בתרועה אחד, וכהאי דדרשינן (בסוכה כז, א) מהא דכתיב כל אזרח בישראל ישב בסוכה, שכל ישראל יושבין בסוכה אחת, ואין צריך סוכה לכל אחד ואחד.

והנה לפי דברי היום תרועה יש לדון דמי שיודע לתקוע בעצמו, שעדיף שיתקע ולא יצא ע"י חבירו, משום דמצוה בו יותר מבשלוחו.

ועי"ש שהקשה א"כ מי שתקע לתוך הבור, ואח"כ שמע מחרש שוטה וקטן, יהיה יוצא ידי חובתו, שמצד חיוב תקיעה יצא על ידי מה שתקע בעצמו, ומצד חיוב השמיעה יוצא ע"י מה ששמע מהחרש שוטה וקטן. וכתב, שאין לנו לחדש שיוכל לצאת בשני החלקים התקיעה והשמיעה כל אחד בפנ"ע אלא בעינן שיעשה שני חלקי החיוב בבת אחת.

ויש להביא סמך לדבריו מסידור רש"י (סי' קפג) שכ' שמברכין על התקיעה וגם על השמיעה. וז"ל עומד על רגליו ומברך אקב"ו על תקיעת שופר, לשמוע בקול שופר, הרי לן שיטת אחד מהראשונים שיש שני חלקים במצות שופר התקיעה והשמיעה. (אכן עי' שם בהערות המגיה שיש בזה שינוי נוסחאות).

ובהא דהביא היום תרועה שכל ישראל יוצאין בשופר אחד, עי' בלבוש (או"ח תקפה, ב) שמוכיח מזה שמצות תקיעת שופר הוא בשמיעה ולא בתקיעה. וז"ל וקודם שיתקע יברך לשמוע קול שופר ולא לתקוע, דלאו בתקיעה תליא מילתא אלא בשמיעה, דילפינן בגמרא כל ישראל יוצאין בתקיעה אחת, וזה אי אפשר אלא בשמיעה. ועי' בספר מקראי קודש (סי' טז) שתמה עליו שלא נמצא כזה גמ'. (ועי' בשו"ת הר צבי (או"ח ב, פה) שמפלפל בדברי הלבוש).

"על" או "ל"

ונראה להוכיח כדברי היום תרועה מדברי הר"ן בפסחים (ד, א בדפי הרי"ף). דהנה הר"ן דן שם באריכות בנדון מתי מברכים בלשון "על" כגון על מצות תפילין, ומתי מברכים ב"למ"ד" כגון להדליק נר של חנוכה, ועי"ש שמחלק בין מצוה שאפשר לעשות ע"י שליח, דאז מברכים ב"על", למצוה שא"א לעשות ע"י שליח, דאז מברכים ב"למ"ד".

והקשה ע"ז, דא"כ מפני מה אנו מברכין במגילה על קריאתה, ותקנוה ב'על' מפני שיכולה הקריאה להתקיים ע"י אחר, ובשופר תקנו הברכה על שמיעתו, ותקנוה בלמ"ד לפי שאי אפשר להתקיים ע"י שליח, נעביד איפכא, שתהא ברכת מגילה על השמיעה ובלמ"ד, וברכת שופר על התקיעה וב'על'. ותי' הר"ן שלפי שבמגילה יש פיסוק אותיות שצריך לשמוע אותן, תקנו ברכתה על קריאתה, ללמד שלא בקול בלבד הוא יוצא אלא בשמיעת קריאתה, אבל בשופר אין לשון תקיעה מוכיח פיסוק קולות יותר משמיעה.

והנה אם הר"ן היה סובר שמצות תקיעת שופר הוא השמיעה לא היה קשה לו כלל, למה בשופר תיקנו לברך לשמוע קול שופר, אלא משמע שמצד עצם הדין היה שייך לברך או על תקיעת שופר או לשמוע קול שופר, וא"כ מוכח לכאורה כדברי היום תרועה, שבתקיעת שופר יש מצווה גם בתקיעה וגם בשמיעה. אלא דיש להעיר שאם באמת קיים שני החלקים של המצוה, למה אינו מברך על מצות שופר דהוי נוסח שכולל הכל.

שמיעת השופר כדי להתעורר לתשובה

וכעין זה יש להוכיח מהריטב"א (ראש השנה לד, א) שהק' כנ"ל מאי שנא תקיעת שופר ממקרא מגילה, ועוד הקשה למה ברכת השופר היא בלמ"ד ואינה ב'על', והלא תקיעת שופר אפשר על ידי אחרים, וכמו במקרא מגלה שהיא ב"על" מטעם זה. ותי' הריטב"א דהכא שמיעת השופר היא עיקר המצוה וכוונת התורה, כדי שיעור אדם לחזור בתשובה וגם שיכוון לרצות למדת הדין ביום הזה, ואילו תקע ולא שמע לא יצא, ולפיכך תקנו הנוסח בשמיעה, וכיון שהשמיעה אי

אפשר לה על ידי אחרים, תקנו בלמ"ד. אבל מקרא מגילה הקריאה עיקר משום פרסומי ניסא, ואפילו קרא ולא שמע ולא הבין יצא, מידי דהוי אנשים ועמי הארץ, וכיון שאפשר על ידי אחרים היא ב"על". הרי לן באמת היה שייך לברך על התקיעה או על השמיעה.

[וידועים הם דברי הרמב"ם (הלכות תשובה ג, ה) שכ' אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר עורו ישינים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן, ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה. מזה משמע שיש ענין גם בשמיעת השופר כדברי הריטב"א].

מצוות צריכות כוונה בשופר

על פי דברי הריטב"א אלה יש ליישב דברי רבינו חננאל (ראש השנה כח, א) הסתומים, שהגמ' (שם) מביא הא דשלחו ליה לאבוה דשמואל כפאו ואכל מצה יצא, ואמר רבא על זה, זאת אומרת התוקע לשיר יצא, ומק' הגמ' פשיטא היינו הך, ומשני מהו דתימא התם אכול מצה אמר רחמנא והא אכל, אבל הכא (ויקרא כג, כד) זכרון תרועה כתיב והאי מתעסק בעלמא הוא, קא משמע לן. וכ' ע"ז הר"ח וז"ל: אבל הכא בענין תקיעות כוונת הלב בעינן וליכא קמ"ל, וצ"ב מה הה"א שאפילו למ"ד מצוות אין צריכות כוונה, שבשופר כן צריך כוונת הלב. אבל לפי הריטב"א ניהא שבשופר יש ענין מיוחד שיתכוון, כדי שיתעורר לעשות תשובה.

ראיות שיש כאן שליחות

בעיקר מה שחידש היום תרועה שיש שליחות בתקיעת שופר, אף אם המצווה היא בתקיעה עצמה, יש להביא סמך לדבריו. דיעוי' בהגהות מיימוניות (הלכות שופר פרק ג, יא) שמביא בשם רבינו שמחה, שכשם שאין לתוקע להסיח בינתים, כך אין לשומעין להסיח, הואיל **והתוקע הוא שלוחן ומוציאן, ושלוחו של אדם כמותו וכאילו השומע עצמו תוקע**. הרי לן ששייך מושג של שליחות בתקיעת שופר, וכדברי היום תרועה.

ועי"ע בספר תניא רבתי (סי' עה ענין התקיעות) שמביא בשם הרב בנימין ברבי אברהם הרופא, שהתוקע צריך לעמוד, משום שהוא יום הדין, ותקיעת שופר מלמדת עלינו סניגוריא, דהיינו עקידת יצחק, ולכן מן הראוי שהמליץ יעמוד לפני השופט, שכך הדין שבעלי הדין צריכים לעמוד. והקשה א"כ למה הציבור אינו עומד, הרי הם הבעלי דינים. ות' הר"ר בנימין שעיקר התקיעות הם על סדר הברכות, ולכן לא מטריחים את הציבור לעמוד. ועוד ת' שם בתניא רבתי שהתוקע הוא שליח שלנו, ושלוחו של אדם כמותו, א"כ די בזה שהוא עומד. הרי לן שוב שהתוקע הוי שליח של הציבור, וכדברי היום תרועה שיש דין שליחות בתקיעת שופר.

אבל הוא משתמש בזה בכיוון הפוך מההגהת מיימוני, דלפי ההגה"מ משום שהוי שלוחו אז הוי כאילו הוא עצמו תוקע, ולכן יש איסור להפסיק בדיבור, אבל התניא אומר הפוך, בגלל שהוא שלוחינו אין הציבור צריך לעמוד.

אבל אולי אין להוכיח כלל מהראשונים שיש כאן שליחות ממש, אלא כוונתם שיש כאן שומע כעונה, והרי הכי איתא במשנה בברכות (לד, ב) המתפלל וטעה, סימן רע לו, ואם שליח צבור

הוא, סימן רע לשולחיו מפני ששלוחו של אדם כמותו. הרי לן שאע"פ שמדובר כאן בשומע כעונה, נקט הלשון שלוחו של אדם כמותו. אבל ע"י בתלמידי רבינו יונה שם בברכות (כד, ב בדפי הרי"ף) שמביא הא דאיתא ריש פ"ב דקידושין מנין ששלוחו של אדם כמותו וכו', ומבואר דפירש פשוטו משום שליחות, ואכמ"ל.

שמיעת "קול שופר" דמצוה

בהא דהקשו האחרונים דאם המצוה היא השמיעה מדוע אין יוצאין בתקיעת חרש שוטה קטן, ע"י בספר ישועות יעקב (או"ח תקפה, א) שרצה לומר שאע"פ שהמצוה היא בשמיעה מ"מ בעינן לשמוע קול שופר של מצוה, ורק ע"י בר חיובא יש על התקיעה שם של "קול שופר של מצוה", ולכן חרש שוטה וקטן פסולים לתקוע.

ועי"ש שרצה להוכיח דלא צריך שליחות בתקיעת שופר, מהא דסובר רב הונא (ר"ה כט, א) דחציו עבד וחציו בן חורין אינו יכול להוציא אפילו את עצמו, משום דלא אתי צד עבדות ומפיק לצד חירות, ואינם יוצאים אלא ע"י שישמעו מאחרים, ואם איתא דצריך שליחות, הרי הכלל הוא (בנזיר יב, ב ובקדושין כג, א) שכל מילתא דאיהו לא מצי עביד שליח נמי לא מצי משווי, ואם החציו עבד וחציו בן חורין לא יכולים להוציא עצמן איך הם יכולים למנות התוקע לשליח. אבל אם נאמר שאין כאן שליחות רק שצריך לשמוע מבר חיובא כדי שיהיה עליו שם תקיעה של מצוה ניהא, שאם החציו עבד וחציו בן חורין תוקע לעצמו אינו שומע קול שופר של מצוה, אבל אם שומע מאחרים, שפיר שומע קול שופר של מצוה ולכן יצא ידי חובתו.

מצוה לאו ליהנות ניתנו

ועי"ש (בישועות יעקב) שהק' מהא דמסקינן בר"ה (כח, א) שהתוקע בשופר של עבודה זרה יצא, משום דמצוות לאו ליהנות ניתנו, וכו' הכל בו (הל' ראש השנה) דמ"מ התוקע עצמו אסור שהרבה אנשים נהנים במה שהם תוקעין ואם כן הוא הרי נהנה הנאת הגוף מעצם התקיעה, וקי"ל שהנודר מן המעיין מותר לטבול בימות הגשמים ואסור לטבול בימות החמה, דאע"פ שמצוות לאו ליהנות ניתנו, אבל אם יש הנאת הגוף בהדי מצוה אסור. והקשה הישועות יעקב דא"כ איך יכול להוציא אחרים ידי חובתם, הרי הוא לא יכול לצאת בעצמו. ות"י כנ"ל שאע"פ שהוא אינו יוצא משום שנהנה אבל סוף סוף הואיל והוא בר חיובא, יש על תקיעתו שם תקיעה של מצוה להוציאם ידי חובתם.

בגדרי מצוה הבאה בעבירה

וכתב שם בישועות יעקב, שאף שכתב הכל בו שהתוקע עצמו לא יצא משום מצוה הבאה בעבירה, (לדעת הסוברים שמעכב לצאת ידי חובת המצוה, הובאו דבריהם בב"י או"ח סי' תקמ"ט), כל זה הוא דווקא לגבי התוקע, אבל אחר השומע ממנו כיון ששמע תקיעה של מצוה יצא.

ומדבריו אלו יש להוכיח בהא דדנו האחרונים האם הפסול של מצוה הבא בעבירה הוא פסול בהגברא, היינו שאם המצוה בא ע"י שהוא עבר עבירה, אינו יכול לצאת בזה, או שהוא פסול בהחפצא, היינו שאם חל על החפצא שם עבירה אז נפסל מלהשתמש בו כחפצא של מצוה. וכמה אחרונים (שו"ת חמדת שלמה סי' ל', חי' ר' ראובן סוכה סי' ג', שערי יושר ג, יט ועוד) מוכיחים מהירושלמי (שבת יג, ג) שהק' מה בין קורע על מתו בשבת שיוצא ידי חובת קריעה, לגזל מצוה

שאינו יוצא ידי חובתו, ומשני **תמן גוף העבירה עבירה, הכא הוא עבר עבירה**, והיינו, דהפסול מצד מצוה הבאה בעבירה הוא רק בחפצא של המצוה, ולכן בקריעה במצות קריעה על המת שאין כאן חפצא של מצוה לא שייך מצוה הבא בעבירה.

אבל מדברי הישוע"י הנ"ל מבואר שנוקט שהפסול הוא בעשיית המצוה ולא בחפצא של המצוה. שאם נאמר שהפסול הוא בחפצא, א"כ אם לגבי התוקע יש כאן משום מצוה הבא בעבירה, משום שנהנה הנאת הגוף מעצם התקיעה, א"כ כבר חל פסול על התקיעה, ואין זה תקיעה שאפשר לצאת בו. אבל אם נאמר שהפסול הוא בעשיית המצוה נחא, שרק אצל התוקע יש חסרון משום מצוה הבאה בעבירה משום שהוא זה שעבר עבירה, אבל השומעים שפיר יכולים לצאת ידי חובתם. אכן יש לדון מה שייך בכלל מצוה הבאה בעבירה בתקיעת שופר אליבא דהאי אחרונים, הרי אין כאן חפצא של מצוה, ובגמ' (ר"ה כח, א) מבואר שיש פסול של מצוה הבא בעבירה בתקיעת שופר.

מצוות צריכות כוונה

ועי"ש עוד שמסביר מ"ט למ"ד מצוות צריכות כוונה בעינן גם כוונת משמיע, ואם המשמיע לא התכוון לצאת אין השומע יוצא, הרי המצוה היא בשמיעה. וביאר, דכיון שלא התכוון משמיע ליכא כאן קול שופר של מצוה שיכול לצאת בו. וכ' דבאמת מן הדין היה למ"ד מצוות א"צ כוונה שאפילו אם אין התוקע מכוון לצאת ידי חובה לעצמו ואינו מכוון להוציא השומעין, מ"מ שפיר יצאו ידי חובתם, שהם שומעים תקיעה של מצוה, ורק למ"ד מצוות צריכות כוונה בעינן כוונת התוקע לצאת בעצמו כדי לאשוויי לתקיעתו שם תקיעה של מצוה.

והנה דנו האחרונים בגדר הכוונה הנדרשת לקיום מצוות, למ"ד מצוות צריכות כוונה, האם הכוונה היא בשביל שיהיה כאן מעשה מצוה, או דילמא שאפילו בלי שיכוון יש כאן מעשה מצוה, אך עדיין בעינן כוונה כדי **לצאת** במעשה מצוה זו. והרבה אחרונים (קובץ שיעורים ח"ב לג, א-ב, אגלי טל בהקדמת הספר, חי' רבי ראובן סוכה סי' ט' בשם הגר"ש היימאן, חזון איש או"ח כט, יא) נקטו כהצד הראשון בזה עי"ש. ומבואר כן אף בדברי הישוע"י הנ"ל, דאם נאמר שבלי כוונה יש כאן מעשה מצוה, אלא שהוא אינו יכול לצאת עד שיכוון, למה צריך שהתוקע יכוון הרי השומע מכוון, וא"כ למה לא יצא ידי חובתו, אלא ע"כ שאם לא כוון אין כאן מעשה מצוה כלל, ולכן לא יצא השומע ג"כ. ובאמת הדברים מפורשים בדבריו, וז"ל אלא דהרי במתניתין מבואר השומע מן המתעסק לא יצא, וה"ה השומע מן התוקע לשיר למאן דסובר דמצוות צריכות כוונה, **ואמנם טעם הדבר כיון דמצוה בלי כוונה לאו מצוה הוא א"כ התקיעה זו שתקע אינה חשובה כלל.**

כוונת התוקע להוציא או להשמיע

אך צ"ע שם בדבריו, דנראה מדברי הישוע"י שם שאם כוון התוקע לצאת בעצמו יצא גם השומע אפילו לא כיוון להוציא או להשמיע לחבירו, וסגי בזה אפילו למ"ד מצוות צריכות כוונה, אך אין זה דבר פשוט כלל. דהנה הישוע"י קאי שם בדעת רבי זירא דסובר דבעינן כוונה להשמיע או להוציא, וכדאיתא במס' ראש השנה (כח, ב) אמר ליה רבי זירא לשמעיה, איכוון ותקע לי, ומוכיח מזה הגמ' דקסבר משמיע בעי כוונה. ופרש"י ד"ה איכוון ותקע לי - תתכוין לתקוע בשמי, **להוציאני ידי חובתי.** הרי לן שלא די בזה שמכוון למצוה, אלא צריך לכוון להוציא השני. וכן

נפסק בשולחן ערוך (או"ח תקפט, ח) נתכוון שומע לצאת ידי חובתו, ולא נתכוון התוקע להוציאו, או שנתכוון התוקע להוציאו ולא נתכוון השומע לצאת, לא יצא ידי חובתו עד שיתכוון שומע ומשמיע. הרי לן להדיא שצריך הבעל תוקע לכוון להוציא השומע ידי חובתו, ולא די בזה שמכוון לשם מצוה.

[והנה היה אפשר לומר כהרז"ה שם שדינו של רבי זירא אמור לענין **שישמיע** לו קול שופר כל שהוא ולא כתב שצריך להוציא, ועי' בריטב"א (ר"ה כח, ב) שהביא את שני הפירושים בזה אם הכוונה בדברי רבי זירא שצריך שיכוון להשמיע או שיכוון להוציא, וצ"ע בגדרו, אך בישוע"י העתיק דברי הרז"ה דדינו של רבי זירא הוא שיכוון להוציאו ידי חובתו וצ"ע].

אבל באמת קשה טובא בעיקר האי דינא דרבי זירא, דאם נאמר שהמצוה היא השמיעה, ורק צריך שיהיה שמיעת קול שופר של מצוה, הרי לכאורה אפי' למ"ד מצוות צריכות כוונה די בזה שהתוקע מכוון לשם מצות עצמו, ולמה באמת צריך לכוון להוציא השומע [או להשמיע לו קול שופר] וכמו שכתב בישועות יעקב הנ"ל. ועי' בשו"ת אגרות משה (או"ח ב, עב) שביאר דהמצוה היא שישמע קול שופר של מצוה דוקא, וחידש רבי זירא שכשלא יכוין להוציאו **אין זה לגביה חשיבות קול שופר של מצוה**. היינו שלא די שהוי קול של תקיעת מצוה, אלא קול שופר "שלו", וזה חידוש נפלא ועדיין צ"ע.